

BİLGİ NOTU 1

AFETLERE İNSAN HAKLARI TEMELLİ YAKLAŞIM

AFETLERLE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

#HerkesİçinDirenç
#BreakTheCycle
#DDRDay #AfetRiskAzaltmaGünü

* Metnin orijinaline [bu bağlantıdan](#) ulaşabilirsiniz.

YAYIN ADI: **Afetlere İnsan Hakları Temelli Yaklaşım Afetlerle İlişkili Kavramlar**

HAZIRLAYAN: **Av. Özlem ALTIPARMAK**

TASARIM: **MYRA**

YAYINLAYAN: **Hukuk, Doğa ve Toplum Vakfı – HUDOTO**

ADRES: Hukuk, Doğa ve Toplum Vakfı
Mucibur Rahman Sok. No: 17 Anadolu İş Hanı K:3 D:11 Konak-İZMİR
info@hudoto.com

Bu yayın, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. Bu yayının içeriğinden yalnızca Hukuk, Doğa ve Toplum Vakfı sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

ÖNSÖZ

Hukuk, Doğa ve Toplum Vakfı - HUDOTO olarak Eylül ve Ekim aylarında insan haklarını izlerken gündemimiz afet risk azaltma olacak demiştik. Afet Risk Azaltma konusunu daha iyi anlatabilmek ve birlikte çalışma imkanları yaratabilmek amacıyla toplam beş bilgi notu tasarladık ve bilgi notlarımızın ilkinin **Afetlere İnsan Hakları Temelli Yaklaşım ve Afetlerle İlişkili Kavramlar** üzerine hazırladık. Bilgi notlarımız süresince insan hakları alanının ve hak temelli çalışmaların uzağında görünen afet çalışmalarının, söz konusu afet riskinin azaltılması olduğunda insan haklarıyla aslında ne kadar yakından ilgili olduğunu göreceğiz ve bir tehlikenin afet olarak yaşanmaması için atılacak tüm adımların bizzat insan haklarımıza dair olduğunu keşfedeceğiz.

Gerekli önlemlerin alınmaması nedeniyle bu tehlikeleri bir afet olarak yaşamak zorunda kalmanın, yani afet risklerinin azaltılmamasının bizzat insan hakkı ihlali yarattığını söyleyebiliriz. Çünkü afetlerdeki can ve mal kayıpları öngörülebilir ve önlenabilir.

Aşıların vücutlarımızı virüslere ve tehlikelere hazırlaması gibi, afetlere karşı direnc kazanmamız mümkündür.

Bu direncin geliştirilmemesi insan hakkı ihlallerine ortam hazırlar.

Afet risklerinin belirlenmesi ve tanımlanması devletlerin asli yükümlülükleri arasındadır.

Su seviyesinin yükseleceğinin bilinmesine rağmen, setlerin oluşturulmaması halinde mala ve cana gelen zararların bir kadermiş gibi kabul edilmesi mümkün değildir. Öngörülen, bilimsel olarak varlığı kabul edilen ve bir olasılık olarak karşımızda duran tehlikelere karşı dirençli hale gelmemiz devletlerin insan hakları yükümlülüğüdür.

Konuya iklim değişikliğine bağlı olarak yaşanan afetler açısından bakarsak, mevcut iklim tahminlerine göre 2030 yılına kadar dünya yılda yaklaşık 560 afetle karşı karşıya kalacaktır. İklim değişikliği ve afetlerin etkileri nedeniyle 2030 yılına kadar 37,6 milyon insanın daha aşırı yoksulluk koşullarında yaşayacağı tahmin edilmektedir. İklim değişikliği ve afetlere ilişkin “en kötü durum” senaryosunda, 2030 yılına kadar ek 100,7 milyon kişi yoksulluğa düşecektir. İklim değişikliğinin etkilerinin yaratacağı eşitsizliklere dair öngörülen bu sayılar, konunun aciliyet ve önemine dair çok şey anlatmaktadır.

Kavramlar neden önemlidir?

Afet (disaster) ve **tehlike** (hazard) kavramları sıklıkla karıştırılmaktadır ancak neyin afet, neyin tehlike olduğunu anlamak, savunuculuk ve strateji geliştirme süreçleri açısından çok önemlidir. Afet risk azaltma konusundaki uluslararası belgelerde ve Sendai Risk Azaltma Çerçevesi'nde bu kavramlar esas alınmaktadır. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesi Komitesi (CEDAW), İklim Değişikliği Bağlamında Afet Riskinin Azaltılmasının Toplumsal Cinsiyet Boyutları Hakkında 37 Sayılı Genel Tavsiye Kararı¹ ve Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi Kadının Statüsü Komisyonu 66. Oturumunda "İklim Değişikliği, Çevre ve Afet Risk Azaltma Politikaları ve Programları Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin ve Tüm Kadınların ve Kız Çocuklarının Güçlenmesinin Sağlanması" Uzlaşmış Sonuçlar² belgesinde de bu terminoloji kullanılmaktadır. Afet risk azaltma konusu sadece BM Afet Risk Azaltma Ofisi çatısı altında çalışılmamaktadır, diğer tüm insan hakları organlarının da gündemine girmiştir.

Tehlikeler önlenemediği ve riskler azaltılmadığı ölçüde afetlere dönüşür. Afetler hayatın "doğal" bir parçası değildir. Doğal olan tehlikelerdir. Depremler, volkanik patlamalar, tsunamiler gibi doğal tehlikelerin durdurulması imkânsız olabilir, ancak bu tehlikelerin verdikleri can kaybı ve ekonomik hasarlar engellenebilir. Örneğin Japonya'da yedi şiddetinde bir deprem afete dönüşmezken, Türkiye'de aynı şiddette bir depremin etkileri ne yazık ki afet olarak yaşanıyor, can ve mal kayıplarıyla insan hakları ihlallerine sebep oluyor. Hâlbuki bir depremin afet olarak yaşanması riski azaltılabilir. Bu riskin azaltılmasını talep etmek, bu riskin azaltılmasında gelinen aşamaya dair raporlama yapmak, bu konudaki verilere ulaşmak ve bu verileri analiz etmek doğrudan insan hakları izleme faaliyetlerine

ilişkindir. Örneğin engelli bireylerin afete dönüşen bir selde nasıl kurtarılacağına dair planın yerel yönetim tarafından yapılmış olması ve Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi uyarınca engelliliğe dair ayrıştırılmış verilerin düzenli olarak toplanıyor olması gereklidir.

Kavramlar için referans olabilecek nitelikte iki adet sözlük bulunmaktadır. Genel afet terimleri için AFAD'ın sözlüğü³ tüm afet süreçlerini içerecek şekilde hazırlanmıştır. Afet risk azaltma odaklı olarak hazırlanmış olan uluslararası sözlük ise BM Afet Risk Azaltma Ofisi (UNDRR) terminoloji çalışmasıdır.⁴ Biz bilgi notlarımızda BM Afet Risk Azaltma Ofisi'nin terminolojisini esas aldık. Afet risk azaltma konusundaki çalışmalarda daha özel nitelikte olan BM Afet Risk Azaltma Ofisi'nin terminolojisinin dikkate alınması uygun olacaktır.

Tehlike; *doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olan ve fiziksel, ekonomik, sosyal kayıplara yol açabilecek tüm olayları ifade eder. Can kaybına, yaralanmaya veya diğer sağlık etkileriyle birlikte, mülk hasarına, sosyal ve ekonomik bozulmaya veya çevresel bozulmaya neden olabilecek bir süreç, olay veya insan etkinliğini tehlike olarak adlandırırız.*

Doğal tehlikeler, deprem veya volkanik patlama gibi doğal süreçler ve olaylarla ilişkilidir. **İnsan kaynaklı (antropojenik) tehlikeler** ise zehirli atıklar gibi tamamen veya ağırlıklı olarak insan faaliyetleri ve seçimleri tarafından tetiklenen tehlikelerdir. Çevresel bozulma ve iklim değişikliği dâhil olmak üzere birçok tehlike, doğal ve insan kaynaklı faktörleri bir arada bulundurmasından dolayı sosyo-doğal olarak adlandırılır.

Afet; *toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıpları doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olaydır. Yani afet, bir olayın kendisi*

1 <https://hudoto.com/yazilar/cedaw-iklim-degisikligi-baglaminda-afet-riskinin-azaltilmasinin-toplumsal-cinsiyet-boyutlari-hakkinda-37-sayili-genel-tavsiye-karari>

2 <https://hudoto.com/yazilar/bm-kadinin-statusu-komisyonu-66oturumu-uzlasilmis-sonuclar-cevirisini>

3 <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>

4 <https://www.undrr.org/terminology>

değil, doğurduğu sonuçtur. Afetin etkisi ani ve bölgesel olabilir, ancak genellikle yaygındır ve uzun bir süre devam edebilir. Afetin etkisi, bir topluluğun veya toplumun kendi kaynaklarını kullanarak başa çıkma kapasitesini aşabilir ve ulusal veya uluslararası düzeyde yardım gerekebilir.

Doğal bir tehlikenin idarenin hatalı politikaları ve eylemsizliği nedeniyle afete dönüştüğünü bilmek ve “doğal afet” şeklindeki kullanımdan kaçınmak gerekir. Bu kullanımla aslında afetin önlenemez ve

riski azaltılabilir bir sonuç olduğunu vurgularız ve devletlerin buna dair insan hakları yükümlülüklerinin altını çizeriz. Sendai ARA Çerçevesi gibi uluslararası belgelerde “doğal tehlike” ve “doğa kaynaklı afet” kullanımı vardır ve BM belgelerinde doğal afet kullanımı gittikçe terk edilmektedir.

Afet riski yönetilebilir mi?

Afetlere sadece müdahale değil de risk odaklı biçimdeki yaklaşım, afet riskini yönetmeyi gerektirir.

Afet Risk Yönetimi, yeni afet riskini yani tehlikelerin afete dönüşmesini önlemek, mevcut afet riskini azaltmak ve kalan riski yönetmek, direncin artırılmasına ve afet kayıplarının azaltılmasına katkıda bulunmak için afet risk azaltma politikaları ve stratejilerinin uygulanmasıdır. Bu konuda idare tarafından merkezi ve yerel düzeyde risk yönetim planları hazırlanır. Yaşadığımız illerde ve bölgelerdeki risk yönetim planlarının yapım süreçlerine dahil olmaya çalışmak, bu yönetim planlarının Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi ile

uyumlu olup olmadığını incelemek, plan ve strateji belgelerinde taahhüt edilen eylem ve stratejileri tespit edip bunlara dair izleme yapmak ve raporlar hazırlamak mümkündür.

Afet risk yönetiminin politika hedefini **Afet Risk Azaltma** oluşturur. Yeni ve mevcut afet risklerinin azaltılmasını ve kalan risklerin yönetilmesini amaçlar. Afetlere karşı direncin güçlendirilmesine ve dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesine katkıda bulunur. Bu yaklaşımla tehlikeyi anlar, tespit eder ve afete dönüşmemesi için riskleri azaltırız. Afet risk azaltma, afetleri kişisimsel ve insan hakları boyutuyla çalışmayı mümkün kılar.

Afet risk azaltma önlemleri uygulandığında bile kalan ve acil müdahale planı yapılması gereken afet riskine **Kalan Risk** denir. Depremler için kentsel dönüşüm yapılsa, depreme dirençli binalar inşa edilse bile ulaşımın yapılamaması, sağlık hizmetlerinin aksaması gibi hala tümüyle bertaraf edilemeyen ve kalan bir risk bulunur. İşte bu kalan riski de ayrıca yönetmek ve afet olduktan sonra ihtiyaç duyulan müdahale süreçlerini planlamak gerekir.

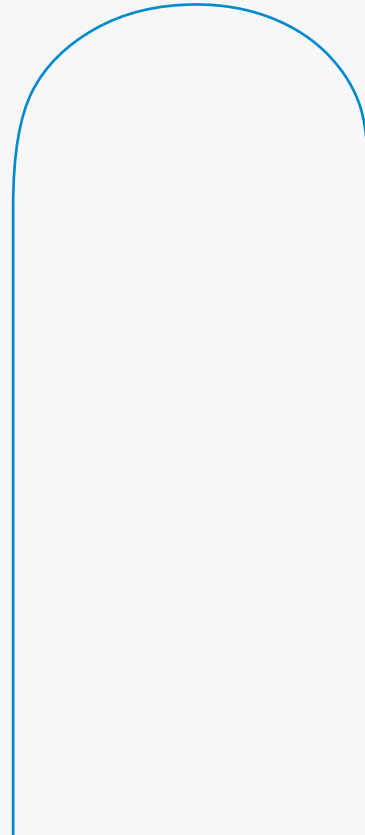
Afet Yönetimi afetlere hazırlık, müdahale ve kurtarma önlemlerinin organizasyonu, planlanması ve uygulanması gibi tüm bu süreçleri kapsar. Afete Hazırlık, hükümetler, müdahale ve kurtarma kuruluşları, topluluklar ve bireyler tarafından muhtemel, yakın veya mevcut afetlerin etkilerini etkin bir şekilde tahmin etmek, bunlara müdahale etmek ve bunlardan kurtulmak için geliştirilen bilgi ve kapasitelerdir. **Afete hazırlık**, afet risk azaltmanın sadece bir bölümünü teşkil eder. **Afete Müdahale** ise afet öncesinde, sırasında veya sonrasında, hayat kurtarmak, bireylerin sağlıkları üzerine etkilerini azaltmak, kamu güvenliğini sağlamak ve etkilenen insanların temel geçim ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan eylemlerin tamamıdır.

Tıpkı yaşadığımız deprem sürecinde olduğu gibi, afetin acil müdahale gerektiren süreçleri bittiğinde, yaraların sarılmasının ardından toparlanma süreci başlar. **İyileşme** afetten etkilenen bir toplumun ve topluluğa ait geçim kaynaklarının yanı sıra ekonomik, fiziksel, sosyal, kültürel ve çevresel varlıkların, faaliyetlerin ve aslında tüm sistemin, gelecekte yaşanması muhtemel olan afetlerden kaçınmak veya afet etkilerini azaltılmak için “*daha iyi inşa et*” ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde restorasyonu ve geliştirilmesidir.

Daha İyi İnşa Et ilkesi; afet riskini azaltma politikalarının yeniden inşa sürecinde uygulanması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kadınların güçlendirilmesi, kırılgan grupların ihtiyaçlarının dikkate alınması ve afetlere toplum temelli yaklaşım geliştirilmesi için fırsatlar sunar.

Direnç; bir sistemin, toplumun veya bireylerin tehlikelere maruz kaldığında tehlikenin etkilerine direnme, uyum sağlama, tehlikenin etkilerini absorbe etme, dönüştürme ve iyileştirme yeteneğidir. Afet risklerini yönetmek, azaltmak ve direnci güçlendirmek için bir kuruluş, topluluk veya toplumda mevcut tüm güçlü yönler, nitelikler ve kaynakların birleşimine **kapasite** denir.

Fiziksel, sosyal, ekonomik çevresel faktörler veya süreçler tarafından belirlenen ve bireylerin, toplulukların veya sistemlerin tehlikelerin etkilerine karşı zarar görebilirliğini artıran koşullar ise **kırılganlık** olarak adlandırılır.

Afet riski öngörülebilir ve hesaplanabilir mi?

Tüm bu kavramlar bize afet riskinin aslında hesaplanabilir ve öngörülebilir olduğunu anlatmaktadır. Risk, zararın olma olasılığıdır ve aşağıdaki gibi formüle edilebilir.

$$\text{Risk} = \text{Tehlike} \times \text{Kırılganlık} / \text{Kapasite}$$

Afet riskinin azaltılmasını da bu şekilde somutlaştırmak mümkündür. Tehlike ve kırılganlık azaltılarak kapasite artırıldığı oranda risk de azalır. Örneğin iklim değişikliğine bağlı orman yangınları veya seller gibi tehlikelerin azaltılması için sera gazı salımını azaltmak ve yutak alanları çoğaltmak mümkündür. Yine aynı şekilde bireylerin ve toplumların iklim değişikliğinin etkilerine karşı kırılganlıkları azaltılıp dirençleri artırılabilir. Bir kentte sellere açık bölgelerde kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi daha kırılgan durumdaki bireylerin tespit edilmesi, bu grupların ihtiyaçlarına uygun afet hazırlık planları yapılması gereklidir. Tehlikeler için erken uyarı sistemlerinin ve zararların etkin giderimi için sigorta sistemlerinin geliştirilmesi, afetlere karşı direnç kazanmak için zorunludur. Sel tehlikelerine karşı savunma yapılarının inşası, yamaçları stabilize etmek için ağaçlandırma, arazi kullanımı ve inşaat yapımında mevzuat değişikliklerine ek olarak düzenli denetimlerin yapılması, hastanelerin fiziki yapılarının güçlendirilmesi ve hizmet sunma dirençlerinin artırılması afet risklerini azaltma örnekleri olarak sayılabilir.

Bu bilgi notumuzda afetlere insan hakları yaklaşımın nasıl olması gerektiğini, afet risk azaltmanın ve kavramların kullanımın önemini açıkladık. Konuyla ilgili daha detaylı okuma yapmak isterseniz aşağıdaki okuma listemize bakabilirsiniz. Bilgi notu serimiz **Afet Risk Azaltma Konusunda Uluslararası Stratejik Çerçeve Belgeler ve Kurumlar** ile devam edecek.

Ek okuma için:

- Birleşmiş Milletler Afet Risk Azaltma Ofisi Terminolojisi Çevirisi
<https://hudoto.com/yazilar/birlesmis-milletler-afet-risk-azaltma-ofisi-afet-terminolojisi>

- Doğal Afet Durumlarında İnsanların Korunması ile İlgili IASC Operasyonel Kılavuz İlkeleri
<https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2023-03/dogal-afetler-insan-haklari.pdf>
- Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu tarafından hazırlanan “Hukuk, Afete Hazırlık ve Müdahale Kontrol Listesi” Türkçe çevirisi
<https://hudoto.com/yazilar/hukuk-afete-hazirlik-ve-mudahale-kontrol-listesi>
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesi Komitesi (CEDAW), İklim Değişikliği Bağlamında Afet Riskinin Azaltılmasının Toplumsal Cinsiyet Boyutları Hakkında 37 Sayılı Genel Tavsiye Kararı
<https://hudoto.com/yazilar/cedaw-iklim-degisikligi-baglaminda-afet-riskinin-azaltilmasinin-toplumsal-cinsiyet-boyutlari-hakkinda-37-sayili-genel-tavsiye-karari>
- Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi Kadının Statüsü Komisyonu 66. Oturumunda “İklim Değişikliği, Çevre ve Afet Risk Azaltma Politikaları ve Programları Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin ve Tüm Kadınların ve Kız Çocuklarının Güçlenmesinin Sağlanması” Uzlaşmış Sonuçlar
<https://hudoto.com/yazilar/bm-kadinin-statusu-komisyonu-66oturumu-uzlasilmis-sonuclar-cevirisi>

*Afetlerin yarattığı ve yaratacağı eşitsizliklere dikkat çekmek amacıyla 13 Ekim Uluslararası Afet Risk Azaltma Günü'nün bu yılki teması “**Dirençli Bir Gelecek İçin Eşitsizlikle Mücadele**” olarak belirlenmiştir. Vakfımız, Birleşmiş Milletler Afet Risk Azaltma Ofisi 'nin Afet Risk Azaltma Gününe ilişkin kampanyasını desteklemektedir. 13 Ekim Uluslararası Afet Risk Azaltma Günü ve kampanya hakkında detaylı bilgi almak ve katılmak isterseniz: <https://hudoto.com/uploads/0/1694779451.pdf>*

Bilgi notlarımız için bizi takipte kalın ve 13 Ekim Uluslararası Afet Risk Azaltma Günü için yürütmekte olduğumuz kampanyamıza destek verin!